gatati agraarreformi küsimus juba 1839. a. maapäeval. Kuid enne kui sellest algatusest sai uus talurahvaseadus, möödus 17 a. Küsimust kaaluti paljudes rüütelkonna poolt asutatud komisjonides, harutati mitmel maapäeval, löödi ägedaid sõnalahinguid sel puhul rüütelkonnas eneses, kuid lõplik otsus viibis. Seda osalt ka sellepärast, et kavatsetud agraarreformi edaspidine arenemine sattus rohkesti sõltuvusse sama küsimuse käsitlemisest Liivimaa suhtes. Lõpuks takistas Eestimaa talurahvaseaduse saatuse otsustamist 1853. a. kevadel puhkenud Krimmi sõda, nii et eelnõu sai seaduseks alles N. järglase Aleksander II (vt.) ajal. – Usulisel alal tõi N. valitsusaeg Baltimaile rohket elavust. Kõige pealt viidi siin lõpule ev.-luteri usu kiriku valitsemise reform, mis oli algatatud juba Aleksander I ajal ja nüüd teostus uues kirikuseaduses, mis kinnitati keisri poolt 28. XII 1832. Kirikuvalitsus ja -korraldus jäi selle seaduse järgi üldiselt seni maksnud rootsi seaduse alusele, kuigi siin kõrvaldati rida iganenud määrusi ja asemele seati muutunud oludele vastavad normid. Olulisemaks uuenduseks oli, et luteri usu kirik kogu riigis, seega ka Baltimaade oma, alistati ühele ülemasutisele, Peterburis asuvale kindralkonsistooriumile. Vene-õigeusule Baltimail oli N. aeg suurepohhiks. Lahkusuliste vastu võitlemiseks, samal ajal ka õigeusulise elemendi kindlustamiseks asutati 1836. a. Riia õigeusu vikaar-piiskopkond, mis allus Pihkva ppiiskopile. Sellesse piiskopkonda kuulusid Liivi- ja Kuramaa, kuna Eestimaa õigeusu kirik jäi esialgu alluvaks Peterburi ppiiskopile. Pärast seda kui õigeusuliste arv Liivimaal oli 40-dail aa. suurenenud arukordse kiirusega, muudeti Riia vikaar-piiskopkond 1850. a. Riia ja Miitavi ppiiskopkonnaks. — Rahvakooliolude arenemine avaldas N. ajal Liivi- ja Eestimaal väga väikest edu nii koolide rohkenemise kui ka neis õpetamise alal. Kesk- ja ülikooli suhtes ilmnes siin esmakordselt järjekindlama venestamise kavatsus, mille algatajaks oli haridusminister Uvarov. Ka tahtis viimane sulgeda Tartu ülikooli usuteaduse fakulteedi ja selle asemele asutada Tallinnas või Peterburis ev.-luteri usu vaimulikkude ettevalmistamiseks erilise seminari. Rüütelkondade, konsistooriumide ja ülikooli professorite vastutöötamise tagajärjel ei teostunud algatatud venestamine kuigi laias ulatuses. Ülikooli ümberkorraldamise küsimuses tõusis terav konflikt haridusministri ja ülikooli rektori C. Ulmann'i (vt.) vahel, mille tagajärjel viimane tagandati oma kohalt, samuti kaudselt sellega ühenduses ka prof. F. G. v. Bunge (vt.), kuna kolm välismaalast-professorit lahkusid protestiks vabatahtlikult. Uutest N. ajal asutatud koolidest oleks mainida Tartu elementaarkooli-õpetajate seminar (1828), Tartu veterinaarkool (1848) ja Eestimaa rüütelkonna ellukutsutud Kuuda seminar (1854).

А. Корниловъ, Курсъ исторіи Россіи XIX в., II (1912); М. Н. Покровскій, Русская исторія съ древнѣйшихъ временъ, IV (1918); Th. Schiemann, Geschichte Russlands unter Kaiser Nikolaus I, I (1904), II (1908), III (1913), IV (1919); A. Tobien, Die Agrargesetzgebung Livlands im 19. Jahrhundert II (1911); A. v. Tobien, Die livländische Ritterschaft (1925); R. Baron Staël v. Holstein, Die Kodifizierung des baltischen Provinzialrechts (B. M. 52., 1901, lk. 189 jj.); (A. Buchholtz), Fünfzig Jahre Russisch. Verwaltung (1883); Е. Пѣтуховъ, Импер. Юрьевскій, бывш. Дерптскій, Университетъ I (1902); H. Kruus, Eesti ajalugu kõige uuemal ajal I (1927).

H. Kr.

NIKOLAI II, Vene keiser, sünd. Tsarskoje Seloos 6. V 1868, astus oma isa Aleksander III (vt.) surma järel 20. X 1894 troonile. Alguses jätkas ta oma isa valjult alalhoidlikku politilist suunda, kuid mõnes suhtes veidi pehmendatud kujul. Muutunud olusuhete tõttu osutus aga ikka raskemaks säilitada Venemaal piiramatut isevalitsust. 90-dais aa. arendas rahaminister S. Witte kõrgete kaitsetollide, väliskapitali sissetoomise j. m. teel energiliselt suurtööstust, mis raskete riigi- ja rendimaksude ning maavähesuse tõttu vaesunud Vene küladest sai suurel määral odavat tööjõudu. Otsides tööstussaadustele turge laiendas N. Vene ekspansiooni Kauges Idas, kuid sellele pani kergemeelselt alustatud ja häbistavalt kaotatud sõda Jaapaniga aa. 1904—05 piiri. Selle järel juhiti pilgud Lähedasse Itta, eriti Konstantinoopolile. Üheskoos Prantsusmaaga, kellega liitu astuti, ja endise vastase, Inglismaaga, kellega aa. 1907—08 sobitati kokkulepe, võttis Venemaa osa 1914. a. puhkenud ilmasõjast; siingi osutus ta üheks kaotajaks ja ülesseatud sõjasihid jäid täielikult saavutamata. Kõigutades tsaarivalitsuse autoriteeti ja vapustades tulunduselu suurendasid need ebaõnnestunud sõjad rahvastiku rahulolematust ja põhjustasid senise riigikorra kokkuvarisemise. — Jaapani sõja järel sundisid üleriiklikud talupoegade rahutused käsikäes arvult ning klassiteadvuselt kasvanud proletariaadi väljaastumiste, eriti tema poolt organiseeritud üldstreigiga (1905. a. oktoobris) N.-d mitme akti (neist tähtsamad 6. VIII ja 17. X 1905 ja 23. IV 1906) kaudu riigikorras muutusi ette võtma. Riigivolikogu (duuma) ja riiginõukogu piirasid siit peale